Friluftsliv og Mosseskogen (masterfil)

Av Edmund Schilvold

- **Hva friluftsliv betyr for mennesket**
- **Grønn velferd**
- **Hva lokale beboere kan berette**
- **I siste øyeblikk – en fiskehistorie**
- **Vinternatt på Røysåsen – de gale har det godt**

Hva friluftsliv betyr for mennesket

Friluftsliv? Fint som tidsfordriv, kanskje, men ikke så viktig i den store sammenhengen. Det har inntil nylig vært den dominerende oppfatningen blant våre beslutningstakere og lovgivere. Ja, slik kan det i hvert fall virke. For lovverket har i lang tid hatt minimalt å si til friluftslivets forsvar. Det er den uunngåelige konklusjonen, i hvert fall om man ser bort fra den stadig omtalte allemannsretten, og isteden fokuserer på hvilke muligheter lovverket har gitt for sikring av selve grunnlaget for friluftslivet – forekomsten av rik og variert natur i nærheten av der folk bor.

Mangelfullt lovverk, kortsiktig arealplanlegging

Naturvernloven, lenge det fremste verktøyet for vern av natur, la liten vekt på friluftsliv som verneargument. Den høyeste verneformen, naturreservat, baserte seg utelukkende på strengt målbare faktorer som antall arter og deres truethet sett i forhold til ulike klassifikasjoner. De to viktigste andre verneformene, landskapsvernområde og nasjonalpark, bød riktignok på visse åpninger for følelsesmessige vurderinger, men heller ikke disse la noen stor vekt på friluftsliv. Det var så godt som umulig å verne et område kun på bakgrunn av dets betydning for ”livet i det fri”. For ikke å snakke om å sikre eventuell skog på området mot hogst.

I dag er situasjonen blitt en tanke bedre, men fortsatt er friluftsliv lite verdsatt som verneargument. Vi har fått en ny naturvernlov, kjent som naturmangfoldloven, og andre endringer i lovverket, men vi kunne ha fått mye mer.

I mange kommuner tar dessuten arealplanleggingen lite hensyn til det lokale friluftslivet. Nye boligområder anlegges kloss opptil eksisterende, med den følge at bebyggelsen brer seg utover

landskapet som et sammenhengende teppe, der bare de nyeste boligfeltene har naturområder i sin nærhet. Ideen om en såkalt grøntstruktur, et sammenhengende nettverk av grønne vandringsveier for dyr og mennesker, som forbinder urbane arealer og boligområder med naturområder, og naturområdene med hverandre, blir i stor grad ignorert.

Den irrasjonelle rasjonalismen

Undertegnede vil hevde at de overnevnte forholdene og utviklingstrekkene er uttrykk for en tankegang der menneskers kontakt med naturen blir sett på som noe uvesentlig, noe som ikke er viktig nok til å fortjene særskilt planlegging eller beskyttelse. For fellesnevneren for alt friluftsliv er jo nettopp kontakten mellom mennesker og natur. Eller interaksjonen, som man også kunne kalle det som finner sted, selv om mange tenker på naturen som en passiv part, en slags kulisse for menneskets utfoldelse.

En sannsynlig årsak til denne nedvurderingen av friluftslivet er hegemoniet i vårt samfunn til en form for rasjonalisme som paradoksalt nok ikke er rasjonell, men tvert imot overflatisk og arrogant. Dette fordi den hevder at menneskets fem sanser, i kombinasjon med matematikk, teknologi og fornuft, kan fortelle oss alt vi behøver å vite, og alt som er verdt å vite, om oss selv og verden omkring oss, samtidig som den nekter å forholde seg til mer dyptpløyende, men ikke desto mindre velfunderte tankerekker, som viser at dette neppe er tilfelle.

En del mennesker er imidlertid slik innrettet at de heller vil ha klare svar, selv når svarene må bygges på et sviktende grunnlag, enn å måtte leve med åpne spørsmål. Derfor får den irrasjonelle rasjonalismen – i likhet med dogmatisk, eksoterisk religion – leve videre.

Dens konsekvenser er imidlertid tragiske – både på det personlige plan, og for samfunnet – fordi den virker fordummende på de mange som i god tro aksepterer den – noe de ofte gjør fordi den forkynnes av mennesker som hevder å være velutdannet, men som egentlig mangler noen av de mest fundamentale komponenter i dannelse – deriblant en uredd vilje til å søke etter sannheten, uansett hvordan den måtte se ut.

Den nevnte rasjonalismen har, i sinnene til dem den har formet, strippet naturen for enhver åndelig betydning, eller i hvert fall stemplet slike tanker som både irrasjonelle og irrelevante. Den har sørget for at det å se på naturen som full av symbolikk og mystikk, og

som formet og opprettholdt av en intelligens, er blitt noe illegitimt, for ikke å si forkastelig. Ytrer man slike synspunkter som de sistnevnte offentlig, er ikke stempelet mørkemann, eller mørkekvinne, langt unna, selv om det i realiteten er den arrogante rasjonalismen som er den store frambringeren av mørke i dag – i hvert fall i den vestlige kulturkrets.

Gjennom mye av menneskets historie var situasjonen ganske annerledes. Naturen hadde en enorm åndelig betydning. For stor, kan vi nok si i dag. De mentaltilstandene som muliggjorde menneskeofringer, som da man ifølge Snorre blotet med kong Domalde i håp om å bedre avlingene, er det forhåpentligvis ingen som ønsker å se gjenopplivet.

Men i dag befinner vi oss ved den andre ytterligheten, i en situasjon som kan bære nesten like galt av sted som noe av det som vi i dag avskriver som overtro – selv om de negative konsekvensene kan være vanskeligere å få øye på. Den arrogante rasjonalismen er i seg selv en form for overtro – en overdreven tro på sansene, fornuften og vitenskapen.

Den skandinaviske naturtilknytningen

Nå har naturen fortsatt stor betydning for vår psyke, og i Skandinavia har den ifølge undersøkelser (European Commission 2005, s. 21) større betydning for menneskene enn noe annet sted i Europa. Men vi tør ikke å sette ord på hva denne betydningen egentlig går ut på. I hvert fall ikke i offisielle sammenhenger. For da ville vi måtte gå imot selve essensen av det de naturfaglige delene av utdanningssystemet har foret oss med siden vi lærte å lese: At naturen er et sjelløst system av kjemiske reaksjoner, av materie, grunnleggende meningsløst, utgått av en besynderlig eksplosjon kalt The Big Bang, Det store smellet, og at mennesket kun er én av mange tilfeldigheter i denne naturen.

Hvis du synes dette høres en smule deprimerende ut, så er du ikke alene: Tenkeren Bertrand Russel skal ha uttalt at den logiske konsekvensen av denne typen verdensbilde, som han selv var en tilhenger av, var total fortvilelse.

La oss heller se nærmere på det faktum at naturen for mange mennesker i Skandinavia har en svært stor betydning. Hva kan være årsakene til dette?

Det finnes selvfølgelig de som ikke ser naturen som stort mer enn en kulisse for aktiviteter, eller en arena for underholdning. Men for

fleste, velger vi å anta, handler friluftsliv om noe mer. Det handler, som slått fast over, om naturkontakt. Men hva består denne kontakten i? Hva mener vi egentlig med natur?

Friluftsliv kan, som vi vet, anta mange ulike former, og foregå på mange ulike plan. Rekreasjon er et ord man ofte hører brukt. Men dette er blitt benyttet så mye at det er blitt fullstendig utvasket.

Ikke at det er noe galt med selve ordet – faktisk kan man lese inn i det en langt dypere betydning i det enn den vanlige – men i dag er ordet rekreasjon blitt en klisjé. Det brukes på en prosaisk måte, og denne bruken er lite egnet til å beskrive det som mange faktisk opplever. Det samme gjelder ordet opplevelse.

Man kan spørre: Hvis friluftsliv kun handler om rekreasjon eller opplevelser, hvorfor kan man ikke da like gjerne dra på et spahotell? Eller en kino? Eller en kafé? Eller lytte til musikk hjemme i stua? Hva er det med denne naturen?

Naturen som helligsted

La oss kaste ut en påstand som i vår ultrarasjonalistiske tidsalder er som å banne i kjerka: For mange er naturen intet mindre enn et gudshus uten tak og vegger.

Denne sammenlikningen er gyldig på flere måter: Visst kan naturen ofte beskrives som vakker, storslått og sakral, i alt fra de minste detaljer til landskapenes helhet, men det er også i naturen at mange føler seg nærmest det vi i mangel av et bedre ord må kalle det guddommelige. At dette er en realitet, blir åpenbart når man begynner å snakke med mennesker om hva naturkontakt gir dem. De kvier seg ofte for å bruke religiøse begreper, men begynner man å grave, finner man at det like fullt er en form for religiøsitet som ligger bak dragningen de føler mot naturen.

Naturen representerer med andre ord et hellig sted, og friluftsliv handler, dypest sett, om menneskets behov for kontakt med og nærhet til det opphøyede og det evige.

Nå er ingenting i det vi i dagligtale mener med naturen, den geologiske og biologiske verden som ikke er endret av mennesker, den upåvirkede materien, evig. Men mye i naturen er i det minste mindre foranderlig, mer varig, enn det som omgir oss i våre moderne, menneskeskapte miljøer.

Naturen har dessuten aspekter som utvilsomt kan beskrives som nær tidløse, i hvert fall dersom man måler dem opp mot lengden til et menneskeliv. For selv om de individuelle livsformene i naturen hele tiden fødes, vokser og dør, er de utgaver av livsformer som har eksistert i hundretusener eller millioner av år, og som hadde sin begynnelse for opptil flere milliarder år siden.

Visst har disse livsformene utviklet seg, endret seg, på veien, forandret utseende og egenskaper, men hvert ledd i evolusjonen bygger videre på det eksisterende. Slik sett er ikke de ulike livsformene annet enn øyeblikkets inkarnasjoner av kontinuerlige elver av liv.

Dette ville være lettere å se hvis vi kunne returnere til livets begynnelse på jorden, velge ut en representant for det tidlige livet, filme alt som siden er skjedd med denne og dens etterkommere, og deretter spille denne filmen av med fast-forward.

Vi ville neppe feste oss ved de enkelte stadiene – det vi ville legge merke til ville være den kontinuerlige flyten, den stadige omformingen, den økende kompleksiteten, og skulle vi velge å kjøre filmen riktig hurtig, og slik redusere milliardene av år til noen dager, ja, da ville vi neppe oppfatte det vi så som noe mindre enn en skapelse.

Naturen – en manifestasjon av det evige

Det var noen ord om naturens mest åpenbare tidløse aspekt, som vi jo slett ikke behøver å gå til det guddommelige for å begrunne. Men la oss gå et skritt videre: Man kan argumentere for at behovet for kontakt med naturen dypest sett handler om et ønske om direkte kontakt, for ikke å si gjenforening, med det som er vakrere, mer harmonisk og mer tidløst enn noe annet – det som klassiske greske filosofer kalte Det gode og Den ene.

Man kan også argumentere for at den transiente naturen faktisk speiler og er animert av dette transendente, litt slik en innsjø speiler himmelen og animeres av vindene. Sagt på en annen måte: Den naturen vi sanser, og alt annet i vår verden, er intet mindre enn den kontinuerlige manifestasjonen i tid og rom av det evige og tidløse.

Dette er på ingen måte nye tanker – de ble tenkt, og framsatt med stor klarhet og styrke, av noen av historiens mest kjente navn, men i dag er vi, takket være en sneversynt, institusjonalisert rasjonalisme, kommet dit hen at de må presenteres helt på nytt.

Naturen søker harmoni, men oppnår den aldri

Man hører ofte overflatiske lesere av Darwin redusere naturen til en kamp for overlevelse. På ett nivå i naturen foregår det utvilsomt noe som kan kalles en kamp. Men det er ikke en krig, det er snarere et drama der alle de utallige strømmene av liv alle søker mot forbedring, hver på sin måte, med hverandre som katalysatorer for endring, og samtidig med at dette dramaet utfolder seg, eksisterer det et annet nivå, der alt det som kjemper utgjør en del av et dynamisk hele, en sublim, fortryllende enhet, slik havstrømmene strømmer uansett hvor høye bølgene på overflaten måtte gå.

Videre finner vi i naturen harmoni, og ikke bare det – det kan se ut til at naturen alltid søker harmoni. Hvilket den heldigvis aldri helt oppnår, siden den i så fall ville ha blitt statisk, og uten den vitaliteten som karakteriserer den.

Men harmoni er overalt i naturen for den som vil se: Det er harmoni mellom natt og dag, vinter og sommer, liv og død – hvordan skogen dekker åsryggene, hvordan sjøen flyter inn i buktene, hvordan de krokete furuene har tilpasset seg vind og jordsmonn, hvordan dunet på det nye løvet glitrer av duggdråper en tidlig vårmorgen – og noen ganger er denne samklangen så sterk at mennesket som opplever den ikke kan unngå å entre en tilstand av salighet – en dyp, lykkefylt ekstase som blir værende i hukommelsen livet ut.

Naturen vekker gjenkjennelse

Men fortsatt kan vi gå videre: Vi kan si at naturen vekker gjenkjennelse – ikke bare med tanke på at vi biologisk sett er barn av naturen, men at vårt innerste, sjelelige vesen stammer fra et sted som også naturen er utgått av, og som alt det beste i den ennå er en avskygning av. Den tidløsheten, harmonien og helheten som vi finner i naturen, minner oss om det som vi en gang var omgitt av, men som vi nå bare finner bruddstykker av. Å komme til naturen er det nærmeste vi kan komme det å komme hjem mens vi lever, mens vi befinner oss på jorden, for perfeksjon kan ikke eksistere her, i tid og rom, men kun i kilden, og først når tiden er inne for vår retur til kilden, vil vi igjen finne tilbake til det vi en gang forlot, men alltid lenger etter.

To tanker i hodet, paradigmeskifte som mål

Men vi trenger ikke nødvendigvis å ta i bruk begreper fra religion og filosofi for å beskrive betydningen av friluftsliv og naturkontakt. Vi kan nærme oss betydningen ved hjelp av mer jordnære termer, og det bør vi også gjøre. Både fordi en del mennesker foretrekker en slik

tilnærming, og fordi vi befinner oss i et samfunn der argumenter knyttet til det mer uhåndgripelige ikke tilkjennes gyldighet. De som vil argumentere for vern, og for friluftsliv som grunnlag for dette, må bruke et språk politikere og arealplanleggere aksepterer og forstår. Dessuten kan de to tilnærmingene utfylle hverandre.

Samtidig som man samtaler med beslutningstakerne i en såkalt rasjonell språkdrakt, bør imidlertid verneinteressene ha som et langsiktig mål en endring av hele paradigmet, det vil si hele det dominerende synet på naturen og oss selv. Ellers vil konfliktene mellom vern og vekst, naturopplevelser og arrogant fornuft, fortsette med samme intensitet som i dag.

Grønn velferd

Biologen Sigmund Hårvar (f. 1944) er dr.philos. og professor i natur- og miljøvern ved Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås. Han publiserte i boken Grønn velferd (Hågvar og Støen 1996, s. 15–26) en liste over positive opplevelser knyttet til friluftsliv. Her vil vi gjengi denne listen, og samtidig rette en stor takk til Hågvar for hans velvillighet.

Hva naturkontakt gir oss

Opplevelse av stillhet

Hågvar peker her på at stadig færre områder er uberørt av ”sivilisasjonsstøy”, altså uønskede lyder fra menneskelig aktivitet, og at dette i seg selv kan være et argument for vern av naturområder, siden stillhet er viktig for ”mental oppbygging”.

Opplevelse av frihet

Under dette punktet skriver Hågvar at mange i naturen opplever en egen glede knyttet til friheten man har til å ”kunne gå omkring der man vil, være uten program en stund, og bare være seg selv”. Videre at ”avstand fra hverdagen kan gjøre at vi ser våre problemer i et nytt perspektiv”, som gjør det lettere å finne løsninger.

Opplevelse av natur som et fast holdepunkt i tilværelsen

”Det gir trygghet å kunne vende tilbake til steder som ikke endrer seg,” slår han fast. Spesielt fredet natur kan slikt sett fungere som et mentalt ”anker”.

Eventyropplevelse og oppdagerglede

Det er en spenning forbundet med det å utforske naturen, og vi blir alle eventyrere og oppdagere når vi drar på tur, mener Hågvar. Det å ha tilgang til natur som er så variert at det alltid er rom for nye funn, er et privilegium, konstaterer han.

Opplevelse av mestring

Mange finner stor psykisk tilfredsstillelse i det å teste seg selv i naturen, siden de slik får bekreftelser på sine fysiske og mentale evner.

Kroppslig opplevelse

Det gir velvære å bruke kroppen i terrenget, særlig når man er veltrent og utholdende.

Estetiske opplevelser

”Mange søker ut i naturen for å finne skjønnheten,” sier Hågvar her, og nevner en rekke eksempler på de mange ”juvelene” som naturen har å by på. Han peker også på at mye fin kunst er inspirert av natur, og at mange mennesker har ”et indre skattkammer av skjønnhet som naturen har bidratt til å fylle opp”.

Opplevelse av naturens skiftninger

Døgnets og årstidenes skriftninger gir, i hvert fall i land som Norge, opphav til et vell av variasjoner. Naturområdene er slik sett hele tiden i forandring.

Opplevelse av livets kretsløp

De store trærne i gammelskogen, minner oss om at menneskelivet er kort. Men samtidig ser vi hvordan nytt liv umiddelbart spirer der en kjempe er gått over ende.

Opplevelse av andre livsformer

I naturen kan vi se ”hvor mange ulike måter livet utfolder seg på”. Denne nærheten til andre livsformer kan være en kilde til stor glede, ”en ’undringsglede’ som varer livet ut”.

Forventningsgleden

”Enten vi leter etter sopp, eller besøker et nytt terreng, er forventningen en verdifull del av naturopplevelsen. (…) Med økt kunnskap om naturen, forsterkes denne gleden.”

Høstningsopplevelsen

Mange finner glede i å dra ut i naturen og høste av dens overflod. Fisk eller vilt, bær eller sopp – mulighetene er mange. Gjennom slike aktiviteter kan vi dessuten få et nærere forhold til våre fjerne forfedre og formødre, som jo var fiskere, jegere og samlere.

Opplevelse av naturkreftene

”Alle burde, noen ganger i livet, få oppleve det å bli ganske liten i naturen,” skriver Hågvar. Det er både fascinerende og tankevekkende å bli konfrontert med naturens storslagenhet.

Historisk opplevelse

Mange elementer i naturen kan gi en forunderlig kontakt med den fjerne fortiden. De som kan litt om geologi, kan se hvordan landskapet viser oss spor av istider som fant sted for mange tusen år siden, og fun av fossiler kan bringe oss flere hundre millioner år tilbake.

Villmarksopplevelse

”Akkurat som vi har en kulturarv som viser hvordan det opprinnelige Norge har sett ut. Urørt natur er naturdokumenter av nasjonal verdi. (…) Ordet arv signaliserer både verdier og plikt. Setter vi natur foran, har vi i ett ord formidlet at urørt natur tilhører nasjonens arvegods. Vi plikter å forvalte disse naturverdiene slik at også framtidige generasjoner kan oppleve dem og glede seg over dem.”

Hva lokale beboere kan berette

Hittil har vi i dette kapittelet sagt lite som spesifikt angår Mosseskogen. For å kaste lys over de lokale forholdene, og lokale innbyggeres forhold til skogen, vil vi derfor bringe tre intervjuer, ett med Viggo Jensen, ett med ekteparet Lars Olav Brandsæter og Hallfrid Fure, og ett med to generasjoner av familien Andersen.

Viggo Jensen kan stå som en representant for ”innfødte” turgåere som har hatt et forhold til Mosseskogen helt siden barndommen, mens Lars Olav Brandsæter og Hallfrid Fure er innflyttere som oppdaget skogen først i godt voksen alder, men like fullt er blitt noen av dens

mest synlige forsvarere. Hallfrid Fure har dessuten flere års erfaring med bruk av skogen som undervisningsarena – hun har hatt med seg både barnehagebarn og skoleklasser ut i Mosseskogen, og vet mer enn de fleste om hvilke muligheter naturen gir i slike sammenhenger, og hvilken betydning kontakt med naturen kan ha for barn og unge.

Andersen-familien flyttet til Mosseskogen fra Kongsberg-traktene i 1950, men det finnes neppe noen familie som har brukt Mosseskogen mer enn denne, eller som er i besittelse av mer kunnskap om den.

Viggo Jensen om barndom, oppvekst, og opplevelser i Mosseskogen

Jeg treffer Viggo Jensen (f. 1950) i hans barndomshjem i Gamleveien, noen hundre meter sør for den søndre innfallsporten til skogen. Det vil si – den første jeg treffer er bikkja, som er Viggos trofaste turkamerat. Jeg inviteres på kaffe i den heller spartansk utrustede stua – det er åpenbart at det å akkumulere gjenstander overhodet ikke er denne ungkarens fremste interesse her i livet.

Det varer heller ikke lenge før praten går om truslene mot skogen. Men jeg ber Viggo holde igjen litt. Jeg har lyst til å høre om hvordan det hele begynte. Om hvordan det var å vokse opp ved denne skogen. Det er nemlig slett ikke så mange mossinger på Viggos alder som kan sies å være aboriginere. De fleste av de eldre som bor i egnen i dag, flyttet til Moss i voksen alder. Viggo ser i rommet og smiler. Det er gode minner som nå letes fram.

– Helt fra jeg var en seks-sju år gammel tok far meg med ut i skogen. Han var en sann friluftskar. Det var han som lærte oss å bruke naturen. Hvordan man fyrer bål på en fornuftig måte, for eksempel.

Sild stekt på bål

Viggo peker på at det på 1950-tallet var sparsomt med materielle goder. For mange var det smalhans. Dermed ble naturen, og de enkle gledene friluftslivet kunne gi, desto viktigere.

– Det var ikke snakk om å få godterier hver gang vi var på tur. Men jeg husker at han av og til hadde med sild. Det var jo fattigmannskost, ikke sant, og den første gangen det skjedde, gruet jeg meg til rasten, for sild var noe jeg ikke kunne fordra. Men den silda han hadde med var helt fersk, og så stekte han den på bålet, og det smakte så godt –

det var nesten som å spise kylling. Så etter det var det aldri noe problem å få meg til å spise stekt sild, sier Viggo lett nostalgisk.

Øks, kniv og sag

Alt fra fem- eller seksårsalderen var Viggo og kameratene aktive brukere av skogen, og en av favorittsyslene var å bygge hytter på strategiske steder.

– Vi hadde jo tidlig tilgang på øks og kniv og sag, og lærte å håndtere det som verktøy. I dag hadde vel folk fått helt hakaslepp hvis de hadde sett hvordan vi holdt på, smiler han.

– Men det nesten aldri noen som skadet seg. Jeg husker egentlig bare ett unntak. Vi lekte indianer og cowboy ved et bål, og så var det en av oss som var bundet fast til et tre, og mens vi holdt på med dette var det noen som plutselig ropte at grunneier Wankel var på vei. Da ble det full oppstandelse – alle ville komme seg vekk så fort som råd var – og dermed gikk det litt fort da vi skulle kutte løs han som var bundet fast, så han fikk et kutt. Men det var ikke noe alvorlig. Vi drev en veldig uskyldig lek i forhold til det man kan se i dag, sier Viggo.

Vardene på Røysåsen

Men også de to vardene på Røysåsen var populære tilholdssteder, for de hadde ikke det utseendet de har i dag.

– Begge vardene var helt annerledes på 50-tallet. Det var et stort rom oppi dem, og der kunne vi sitte i ring, 20–30 unger, og ha bål i midten.

Viggo erindrer også at de to vardene noen år senere ble nesten helt rasert. Han mener det sannsynligvis skjedde i tidsrommet mellom ’65 og ’75. Da han en god del år senere begynte å trene ved å gå tur over åsen, så han hvilken tilstand vardene var i, og tenkte at det kunne ha vært artig å få dem tilbake til den standen de var i da han var barn. Etter hvert gjorde han det til en vane å bære tilbake noen steiner hver gang han gikk over åsen.

– Den nordre varden er nå sånn som den var på 50-tallet. Jeg begynte på den andre også, den store, men etter en stund var det noen som begynte å snakke om at den var fredet, og da ga jeg meg. Så den store varden er ennå såpass ødelagt at den ikke likner på det vi lekte i på 50-tallet i det hele tatt. Det ligger store steiner fra varden nedover i skråningene.

Hvem raserte vardene? Viggo mener det var barn og unge som ikke visste bedre.

– Ødeleggelsen var ikke voksnes verk. Det var unger i alderen åtte til fjorten, som lekte seg med steinene. Jeg husker for eksempel at jeg så at de hadde bygd en hel liten borg av steiner fra den store varden.

Han synes ikke det er så rart at barna ikke tok mer hensyn til de to kulturminnene.

– Jeg tenkte aldri på at det var noe verdifullt da jeg vokste opp. Vi ante ikke hva det egentlig var. Det er først i løpet av de siste ti årene at det er blitt allment kjent at det er gamle graver, påpeker han.

Grottebesøk

To andre spennende lekeplasser var Lillehula og Storehula – to små, men spennende grotter ved sørenden av Røysåsen.

– Den ene var veldig trang, men den største av den kan ha vært en tre-fire meter lang, og den tok vi stearinlys inn i. Det var en spennende plass.

– Men begge hulene ble ødelagt da de begynte å bygge ut, konstaterer han.

Hummerfiske ved Griseryggen

Når ikke skogen opptok dem, var ofte fiske en viktig syssel, og for mange av dem som bodde ved Mosseskogen, var det også en del av livbergingen.

– Vi fisket hele veien langs sundet, egentlig, men ofte gikk vi ned i Halløkka. Faren min var også ivrig til å fiske. Han hadde en 17-fots trebåt som lå i Mosseelva, der han hadde båtplass, og han hadde ruser og fanget hummer flere steder i sundet. Et av dem var Griseryggen, som ved lavvann ser ut som ryggen på en gris. Det var et veldig godt hummersted, og hummer var jo en veldig verdifull og sjelden sak, som var spennende å ta. Jeg husker at jeg var med å dra disse teinene da jeg var ti–elleve år gammel, og at jeg synes det var veldig moro.

En annen god fiskeplass i sundet var ved en gammel dokk fra Værven. Den var blitt senket nær Eggholmen ved Kjellandsvikbukta på midtre Jeløy, og dannet et slags kunstig rev i sjøen.

Molbekktjernet var mindre interessant fiskemessig. Der var på Viggos tid mest abbor, og det var det ingen som fisket etter. Først nylig er han blitt oppmerksom på at det er ål der.

– Det har sikkert vært ål der i alle år, men det tenkte vi ikke på før, forklarer han.

Ål med gaffel

Derimot var det en kjent sak at man kunne ta ål i Mosseelva, som jo også befant seg i nærområdet til Viggo.

– Broren min prøvde seg der på slutten 50-tallet, da han var en ti år gammel. En gang han kom hjem, spurte han mor om han kunne få en gaffel. Hva skulle han med den? Jo, han ville ned i Mossefossen og fiske ål!

– Ja, han fikk nå en gaffel, da, og stakk av gårde. En times tid etterpå kom han hjem igjen, svær i øynene, og fortalte at jo, det kom en diger ål, og den hadde han stukket gaffelen i, men ålen dro av gårde med hele gaffelen, den, ler Viggo.

– Ålen er jo så utrolig sterk, vet du. Du skal være veldig kraftig i klypa for å klare å håndtere en større ål, og for en gutt på ti år er det vel nesten fysisk umulig.

Viggo peker på hvor tragisk det var at hundrevis av store åler ble drept av turbinene i damanlegget ved fossen. Først i 2006 ble det åpnet en åletrapp for ålen på vei til og fra Vansjø. Den har forhåpentligvis forbedret situasjonen.

Store endringer i dyrelivet

Når det gjelder dyrelivet i skogen, er han krystallklar på at det har skjedd dramatiske endringer siden han var gutt.

– Å ja. Det var mye mer dyreliv den gang. Utrolig mye mer dyreliv!

Han kommer med noen eksempler:

– Orrfugl var det ganske mye av innover. Og hare – det var en veldig stor harebestand i skogen. Du kunne ikke gå over Røysåsen om vinteren uten se harespor. De gikk på kryss og tvers overalt. Og på søndre del av åsen var det fasaner. Vi kunne ofte høre dem spille, og vi så dem stadig når vi syklet til skolen.

Han mener det er den økende trafikken og bebyggelsen som er årsaken til at dyrelivet ikke lenger er hva det var. Mosseskogen er blitt en øy, skilt fra naturområdene i indre Østfold av sterkt trafikkerte veier og store, sammenhengende boligområder.

Men situasjonen er ikke helsvart. Han har hatt flere sterke møter med representanter for faunaen også i senere år. For eksempel så han nylig en hønsehauk på bare få meters hold.

– Det skjedde rett ved Molbekktjernet. Rovfuglene sitter ofte og speider etter bytte i de gamle furuene vest for tjernet, og idet jeg kom gående, kom det plutselig en hønsehauk og tok en kråke i lufta rett foran meg. Så landet den en 15–20 meter foran meg, og drepte den, og tok den i klørne og lettet. Det var jo et utrolig syn – å se den flotte fuglen på så kort avstand.

Han er overbevist om at hønsehauken har fast tilhold i området ved sundet.

– Ja, det er jeg sikker på, for jeg ser den så ofte, og noen ganger, helst når jeg er ute og går om kvelden, hører jeg en kraftig, kjapp flaksing, og det er ikke due, forklarer han entusiastisk.

I 2008 opplevde han noe – bokstavelig talt – enda større.

– Jeg kom gående med hunden på en av stiene nord for Molbekktjernet, da det var blitt litt tussmørkt, og mens jeg gikk der, så merket jeg at hun (hunden, red. anm) begynte å bli urolig, og plutselig så jeg et svært dyr på stien foran oss. Først trodde jeg det var en hest, og lurte på hva i all verden en hest gjorde ute i skogen. Dessuten sto den på bakbeina, og strekte seg opp i en furu. Men så skjønte jeg at det var en elg. En kjempestor og veldig mørk elg som sto på to og spiste skudd. Jeg sto bare og stirret, men så bjeffet hunden, og da gikk den ned på fire bein og ruslet makelig vekk, slik som bare skogens konge kan gjøre.

– Jeg vet ikke den hadde gevir eller ikke – jeg fikk ikke med meg alt i farten, for jeg måtte streve med å holde igjen hunden, og jeg lurte selvfølgelig på om den kom til å gå til angrep. Det var ikke mer enn 10-15 meter imellom oss og elgen, og så nær har jeg aldri vært et så stort dyr ute i skogen.

Ifølge Viggo er det også mye rådyr i skogen. Ofte hviler de i blåbærlyngen ved kraftlinja. Ekorn ser han også ganske ofte. Spesielt nord for Molbekktjernet, der det finnes en del hassel.

Et annet folkeliv

Fantefølger er noe de fleste av oss bare kjenner fra gamle beretninger om kamper mellom bønder og tatere på den norske landsbygda, men ifølge Viggo kunne man på 1950-tallet fortsatt observere dette fenomenet ved Mosseskogen.

– Da far holdt på å bygge dette huset, satte han først opp ei lita hytte på tomten, for å ha et sted å bo. Så, akkurat da han var ferdig, og vi hadde flyttet inn her, var det noen tatere – det var ikke vanlige uteliggere – som tok seg inn i den hytta, og like etter begynte hytta å brenne. Jeg vet ikke om de tente på med vilje eller ikke, men hytta brant i hvert fall fullstendig opp, og den brannen gjorde et voldsomt inntrykk på meg – det er det første minnet jeg har fra livet, og jeg var ikke mer enn to–tre år gammel da. Det er fortsatt brennmerker på en stolpe ute i hagen, konstaterer han.

– Sjokkerende forvaltning

Jeg spør hvordan han reagerte på den mye omtalte hogsten ved søndre del Kongeveien i mars 2007. Temperaturen i rommet stiger straks flere hakk.

– Jeg ble sjokkert. Rett og slett sjokkert. Det var et fantastisk fugleliv i den skogen, og det ble helt borte. Dessuten var så godt som alle trærne som ble tatt friske – det er trærne på høyre side av veien som er svake, og der ble det ikke hogd noe som helst. Jeg kan ikke se at det var noe annet motiv for den brutale hogsten enn penger, sier Viggo.

Han er ikke nådig mot utbyggingsinteressene heller.

– Først selger de boliger, og reklamerer med alle slags friluftsmuligheter, og så bygger de ut resten med et pennestrøk, og ødelegger det de reklamerte med.

Hva vil du at Mosseskogen har betydd for deg? Kan du prøve å gi en oppsummering?

– Den var et fantastisk sted å vokse opp. Det har kanskje vært det aller viktigste. Jeg lærte en hel del naturen, og om det å ha respekt for naturen.

Med første del av intervjuet vel overstått, begir vi oss ut i skogen. For Viggo har fortsatt mer å fortelle.

Med barn i Mosseskogen

Neste besøk går til Lars Olav Brandsæter (f. 1957) og Hallfrid Fure (f. 1961). De er opprinnelig fra henholdsvis Elverum og Steigen, og er begge agronomer. I 1996 flyttet de inn i huset de nå har ved Mosseskogen, øverst i Kilsbakken, etter å ha bodd både på Nordmøre og flere steder i Akershus og Vestfold.

– Det var da vi så etter hus at vi oppdaget skogen. Da den tredje ungen vår skulle begynne på Steinerskolen, måtte vi måtte betale så mye for skolebuss fra Son at det svarte seg å kjøpe enebolig her, forklarer Hallfrid.

– Så var vi jo fattige, så vi hadde ikke råd til noe annet enn noe gammelt ræl, og dermed ble det dette her, ler hun.

Men den avgjørende årsaken til at de valgte akkurat Kilsbakken, var nærheten til skogen.
– Vi tenkte mye mer på beliggenheten enn på hvordan huset så ut. For et hus kan man jo gjøre noe med, men beliggenheten er det vanskelig å forandre på, smiler Lars Olav.

Jeg spør om de tenkte på at området kunne bli bygd mer ut?

– Ja, og vi tenkte at kom vi til å måtte flytte igjen, ler Hallfrid.

Flere ganger siden de kom til Kilsbakken har det vært snakk om nye boligfelter i området. Lars Olav anslår at det har vært minst tre runder med konflikt rundt slike planer i løpet av de drøyt ti årene de til nå har bodd i Moss.

Men det er ikke alltid de som bor ved et naturområde er flittige brukere av det. For Lars Olav og Hallfrid var det flere grunner til at skogen framsto som et attraktivt turmål.

– Vi hadde mange små barn, og dårlig råd, og Lars Olav jobbet hele sommeren, så det var vanskelig å reise bort, og dermed ble det til at vi dro på oppdagelsesferd innover i skogen, vi og fire unger. Til å begynne ante vi ikke en gang hvor Molbekktjernet var, eller hvor nær vi var fjorden, og jeg husker gleden og spenningen da vi plutselig så sjøen. Så gikk vi ned til stranda, og fant en helt nydelig badeplass, beretter Hallfrid.

– Ungene var allerede vant til å ferdes ute i naturen – Lars Olav har hatt dem med ut, båret dem på ryggen, nesten siden de ble født. Så

for dem var det helt naturlig at vi begynte å bruke Mosseskogen, legger hun til.

Utendørs barnehage

Slik var det altså det begynte. Men det varte ikke lenge før Hallfrid tok med seg andre barn innover i skogen også.

– Jeg startet familiebarnehage her, fungerte som dagmamma, og tok imot alt fra barn på babystadiet til barn som snart skulle begynne på skolen. Det holdt jeg på med i flere år, fra slutten av 90-tallet til 2006, og da var det hele tiden skogen som var grunnlaget for arbeidet jeg gjorde. Vi var ute hele dagen, hele året. Så ungene lærte å forholde seg til naturen og til været, helt fra de var bitte små. De ble kjente med hver eneste sti, sov i lyngen og fisket i sjøen, beretter hun.

Vanligvis hadde hun en flokk på seks eller sju unger, og i en periode hadde hun fire toåringer.

– Ai, det var en utrolig gjeng å ha med seg. De lærte alt om sopp og bær før de kunne snakke ordentlig.

Hun var ikke redd for å ta dem med seg ut i et område der ingenting var tilrettelagt. Tvert imot. Hun så fraværet til tilrettelegging som noe positivt.

– Da blir barnet mye mer bevisst på muligheter, mener hun.

Et skoleår i skogen

Etter noen år begynte hun også med turer for førsteklassingene på Steinerskolen. De skulle ha et pedagogisk opplegg med naturkontakt, og naturkontakt ble det. Med Hallfrid fulgte de alle årstidenes skiftninger i Mosseskogen.

– Så, i juni, var det ”eksamen”. Da overnattet vi i skogen, i en lavvo på tangen i nordenden av Molbekktjernet, og den nye læreren de skulle ha til høsten kom på besøk.

Interessant nok var foreldrene mer engstelige for overnattingen enn barna.

Høydepunktet i dette ”eksamensdøgnet” kom i ti-tiden på kvelden, etter at barna hadde gjort seg klare til å legge seg.

– Da skulle vi si god natt til sola. Det må jeg fortelle om, for det gjorde et veldig inntrykk på dem, sier Hallfrid, og lyser av entusiasme.

Da alle hadde fått på seg pysj, og hadde funnet fram kosedyrene sine, gikk vi ned igjennom skogen, ned til fjorden, og satte oss for å se på solnedgangen over Jeløy. Sola gikk langsomt ned bak øya, og da var det dørgende stille – ingen av ungene sa noe, det var som en høytidsstund. For det vi så da, hadde de aldri opplevd i skogen før. Jeg nesten litt tårer i øynene når jeg tenker på det. Det var veldig stort.

Laget plan for uteundervisning

Dette undervisningsplanen basert på Mosseskogen ble ikke laget av Steinerskolen, men av Hallfrid selv.

– Det var jo min ide, innrømmer hun da jeg spør.

– Jeg presset ganske hardt på for å få Steinerskolen til å bruke dette området, og i og med at jeg var så godt kjent i skogen, fikk jeg stor frihet.

Hallfrid la også inn en del om dyrehold, basert på høner og kaniner. I tre år fikk førsteklassingene på Steinerskolen en hverdag som var radialt annerledes enn den de fleste andre førsteklassinger har. I dag har ikke Hallfrid førsteklassen lenger, og skolen har sluttet å bruke Mosseskogen til undervisning.

Krever ildsjeler

Til situasjonen i skolen generelt har Hallfrid følgende kommentar:

– Både fysisk fostring og friluftsliv finnes i den offentlige skolens læreplan. Men blir det fulgt opp av skolene og lærerne? Det finnes enorme muligheter for naturbasert undervisning i Norge, men uten lokale drivkrefter, lokale ildsjeler, skjer det ingenting.

Blomstret når de kom ut

Foruten barnehagebarn og førsteklassinger, har Hallfrid hatt med seg en rekke barn med spesielle behov fra Steinerskolen. Noen har vært så unge som sju, andre har vært tenåringer.

– Jeg har brukt Mosseskogen helt bevisst også til slik undervisning. De litt eldre elevene har jeg for eksempel undervist i lokalhistorie ved å bruke fornminnene i området, og informasjon jeg plukket opp på turer med Egil Jensen. Man skulle kanskje ikke tro det, men elevene har

vært helt med når jeg har fortalt om dette. Noen av dem til og med, etter at jeg sluttet med slike turer, tatt med seg lærere inn i skogen og gjengitt historiene de fikk av meg.

Hallfrid er klar på at naturkontakt kan ha en veldig positiv effekt på elever som ikke finner seg til rette i den vanlige skolehverdagen.

– De jeg hadde, blomstret når de kom inn i skogen. Virkelig blomstret. Selv de som ikke interesserte seg for noe på skolen, våknet når vi kom ut i naturen, forteller hun.

De samme elevene reagerte også veldig sterkt på ødeleggelse av naturen. Synet av en hostmaskin klar til å begynne å kappe ned trær, opprørte dem.

Hovmod står for fall

Hallfrid kan fortelle mange artige historier fra årene med undervisning i Mosseskogen.

– Jeg hadde en veldig barsk førsteklassing en gang, og den første helgen i mars var han med på tur ved strendene i sundet. Da var det fortsatt litt is som hang igjen på bergene ved vannet, og jeg sa til klassen at vi måtte være forsiktige, ellers så ville vi havne i Oslofjorden hele gjengen, så glatt var det.

– Men det brydde ikke den tøffingen seg noe om. Det var ikke noe farlig i det hele tatt, sa han. Da tenkte jeg at den gutten kom nok til å bade snart. Men jeg sa ikke noe.

– Vel, det gikk bare noen sekunder, så lå han i vannet. Søkkvåt, første mars. Det var så kaldt i sjøen at han gispet etter luft. Jeg kjeftet ikke på han, sa bare at ja, og her skal vi være i mange timer.

– Så spurte jeg om jeg skulle dra hjem og hente tørt tøy. Det sa han skarpt nei til. Han trengte ikke det, han.

– Men det tok ikke lang tid før han ombestemte seg. Da kledde jeg av han de våte klærne, pakket han inn i jakka mi, sprang tilbake hit og hentet tørre klær, og sprang ned igjen til dem. Det var gjort på ti minutter.

– Da vi kom tilbake til skolen, måtte vi bekjenne at vi hadde hatt et uhell. Men det gikk bra, og etter den turen var det ingen elever som passet bedre på klassekameratene sine enn han som hadde falt i vannet, smiler Hallfrid.

Torsk ved støvletuppene

Hun har også en historie om nærkontakt av tredje grad med livet i sundet.

– Etter kraftige uvær pleide vi alltid å gå ned til strendene for å se på forandringene som hadde skjedd. På en av de turene hadde vi satt oss helt nede ved vannkanten, på en av steinene som blir til en holme når det er høyvann. Så, mens vi satt der, dukket det plutselig opp en svær torsk. Jeg tror den må ha vært minst en halv meter lang, og den svømte rett bort dit ungene satt med støvlene uti vannet, og begynte å beite på noe i tangen. Halvparten av fisken var over vannet, så langt opp kom den. Da var det ingen som sa et ord. Ungene var ikke mer enn to til fire år gamle, og kunne jo ha laget en masse oppstyr, men de satt bare stirret på den svære fisken til den svømte av gårde igjen.

Kommer hjem

Hallfrid har et interessant svar på hva hun tror barn får ut av naturkontakt.

– Jeg tror barnet kommer hjem, jeg. At det kommer til et sted der det føler seg hjemme.

Hun tror det å ha mer uteundervisning er noe skolene kunne tjene mye på.

– Slik det ofte er nå, tas i ikke uteundervisning i bruk før det oppstår problemer. Man burde heller bruke det som et forebyggende tiltak.

Hallfrid opplevde ofte at barn som var på vei til klasserommene, kom springene til henne når de så at hun skulle på tur med førsteklassen.

– ”Hvorfor er det bare de som får lov til å være med deg?” kunne de spørre. Det var de som ikke fikk være med ut, som følte seg dårlig behandlet, forteller hun.

En bærebjelke

Jeg spør hva hun og Lars Olav, som nå har vært på hundrevis av utflukter i skogen, føler at de finner i skogen.

– Det er følelsen av å være mer alene, og av å komme vekk fra samfunnet. Skogen fyller behovet jeg har for å finne fred, i et samfunn som jeg noen ganger synes er oversivilisert.

Lars Olav legger til:

– Det er rart å se hvordan folk nærmest er i en annen bevissthetstilstand når du møter dem inne i skogen. Det er tydelig at turene i skogen betyr utrolig mye for dem. Det er rett og slett en bærebjelke for mange. De lovpriser omgivelsene, og er lykkelige over at de har et slikt område i sin nærhet. Men skjønner at skogen faktisk er noe av det viktigste de har i livet.

Andersen-familien forteller

Min tredje ekskursjon går til et hus i Granveien, ikke langt fra Viggo Jensens hus i Gamleveien. Der sitter to generasjoner Andersen og venter på meg – Edvin Andersen, født i 1936, og opprinnelig fra Kongsberg-traktene, sønnene Ernst og Jarle, født i henholdsvis 1959 og 1963, og datteren Ingvei, født i 1975.

Andersen-familien har bodd med Mosseskogen utenfor dørstokken helt siden 1950, og både de to foreldrene og etterkommerne har vært flittige brukere av skogen, så det er svært mye lokalkunnskap som denne dagen er samlet i én og samme stue.

M. Peterson & Søn sto sentralt

Jeg lar ”han far sjøl”, Edvin, begynne konversasjonen. Han forteller at det var takket være elektrosjefen ved M. Peterson & Søn at familien bosatte seg på Mosseskogen.

Faren til Edvin, Einar, var på vei gjennom Moss fordi han skulle til Våler og diskutere betingelsene for stillingen som elverkssjef der, og møtte da tilfeldigvis elektrosjefen ved ”cellulosen”.

– Han sa til faren min: ”Begynn heller hos oss. Du vil få bedre betingelser her, skjønner du, Andersen!” Så ble det sånn da, smiler Edvin.

I 1950 bygde foreldrene hus i Korsveien. Den gang var det mange ansatte ved Peterson som bosatte seg i denne søndre delen av Mosseskogen.

Etter at familien hadde flyttet inn i sitt nye hjem, gikk det ikke lang tid før Edvin begynte å oppdage mulighetene som lå i skogen nord for huset.

Skogen – et fristed

– Alle de andre guttene som bodde her, fløy jo innover der, så dermed begynte vi å gjøre det samme, og den gang gikk det nesten aldri voksne der inne, så skogen ble noe av et fristed for oss ungene. Vi hadde noen skytevåpen som vi smelte og skjøt med der inne, og ingen la seg opp i det, og om vinteren hadde vi skøytebane på Molbekktjernet, og måkte banen selv når det hadde falt snø. Etter hvert begynte vi også med bandy-kamper. Vi dannet bandylag, og de ble senere til ishockeylag.

Jeg spør om han har noen historier han kan fortelle. Jo da, sier han, men de er jo temmelig grove, noen av dem, svarer han nølende, og humrer. Jeg ber han ta noen av dem som tåler dagslys, og sønnen Ernst peker på at det meste uansett er foreldet nå som det er gått over femti år. Edvin lar seg overtale.

– Da de bygde PM4 (papirfabrikk fire), var vi guttene der og stjal dynamitt. Lageret var låst med to hengelåser i front, men i bakveggen var det noen løse bord, og dermed kom vi til likevel. En dag hadde vi fått tak i en hel pakke, og den lempet vi ut i Molbekktjernet, med en jernbeta på, så den sank ned i vannet. Like etter gikk ladningen av, og da sto det en vannsøyle på kanskje 30 meter rett til værs. Det var sånt som vi kunne finne på å gjøre, og som vi syntes var spennende, og resultatet av dette eksperimentet med dynamitten, var jo at vi fikk opp en masse fisk.

I dag blir heldigvis sprengstoff lagret under helt andre forhold.

– Noe annet vi gjorde var at vi lagde munnladere, og så la vi oss på den ene siden av Molbekktjernet, og skjøt med kulelagerkuler på blinker som vi hadde satt opp på den andre siden, forteller han, og ler. Det var litt andre forhold på Mosseskogen den gang.

– Faunaen la vi vel ikke så mye merke til, med unntak av de gangene vi kom over noe spesielt. Jeg er ikke så glad i å snakke om det, men det ble skutt en diger hubro der inne, med salongrifle. Dessverre. Men du vet, når fire gutter er ute sammen, og de får øye på noe slikt, så har det lett for å bli litt press rundt det å være kar. Jeg husker vi kom ned til Martin Jensen (faren til Viggo Jensen, red.anm.) med den, men da han så hva det var vi hadde skutt, utbrøt han: ”Den tror jeg dere bør grave ned i stillhet!” Så ga han oss en spade, og ba oss å tie stille, for det å ha skutt en hubro var ikke noe å skryte av. Dette var vel i 1953, tenker jeg.

Fengslende historie

Skogens tidlige historie var noe som fenget både han og kameratene alt da de var unggutter. Demningen ved Molbekktjernet, de gamle gruvene fra jernverkstiden, bombekraterne fra krigens dager – de synlige restene av tidligere tiders aktivitet var noe som fascinerte, og som inspirerte til lek og undring. Senere, da de var blitt litt eldre, og hadde ”roet seg litt ned”, fikk de tak i en metalldetektor, og med den dro de på leting etter spennende objekter i bakken.

Det varte ikke lenge før de begynte å finne ulike fornminner – på det som nå kalles slagplassen, sør for Ore bru, fant de rester av kardeskladninger, kanonkuler og seletøy, blant annet, og en godt bevart dolk.

Ved Retterbakken (Kongeveien ved Retterstedet, red.anm.) var det i samme tidsrom en kar med metallsøker som fant restene av en pung, og mynter fra 1700-tallet.

”Kjæresteaktiviteter”

Mosseskogen kunne også være et sted for romantikk og ”kjæresteaktiviteter”. På en slette ved sørenden av Molbekktjernet, ikke lang fra der brua nå går inn, hadde de sommerfester, og spilte plater med sveivegrammofoner.

– Det var en populær møteplass for unge gutter og jenter, ingen tvil om det. Mosseskogen har i det hele tatt alltid vært et sånt sted som man dro til for å være sammen med jentene, slår Edvin fast.

Men det hendte ”kjæresteaktivitetene” gikk litt vel langt, i hvert fall sett i forhold til hva foreldrene mente var passende. Historien om den såkalte Grellandhytta eller Speiderhytta er et eksempel på det.

– Den sto på åsen vest for Molbekktjernet, og var opprinnelig blitt satt opp av en speider som het Grelland. Så var det en pappa som fikk nyss om at datteren hans hadde overnattet der, og da ble han så fly forbanna at han dro inn og rev ned hele hytta. Det ligger fortsatt en gammel ovn der hytta sto, forteller Edvin med glimt i øyet.

Tjukkemyr og Blomster-Jesus

Han har også en kuriøs historie om tjernet som ble kalt Tjukkemyr, og som lå omtrent der den nye brannstasjonen ligger i dag.

– Vi padlet med flåter på det tjernet, vi, og da hendte det at vi fikk besøk av en kar som vi kalte Blomster-Jesus. Han var blomsterhandler i Moss, og han pleide å dra til Tjukkemyr for å plukke vannliljer.

Da hesten nektet å gå videre

Men de aller mest fascinerende historiene er kanskje de som handler om det paranormale, eller det folk ofte trodde var paranormale fenomener. Edvin har et par slike også. Den ene er, ikke overraskende, knyttet til Retterbakken.

– Den går omtrent slik: Det kom en mann kjørende gjennom Mosseskogen fra Kambo, med hest og kjerre. Alt gikk bra, helt til han kom til begynnelsen på Retterbakken. Der stoppet plutselig hesten, og nektet å gå videre. Mannen skjønte selvfølgelig ingenting, og prøvde alt han kunne komme på for å få hesten til å fortsette. Men hesten ble stående der den var. Etter en stund gikk han ut for å se om noe kunne ha satt seg noe i hjulene, eller om det lå noe på bakken, men alt så ut til å være i skjønneste orden. Det var et mysterium at hesten ikke ville gå videre. Til slutt spente han hesten fra, snudde og dro hjem med den, mens kjerra sto igjen i Retterbakken. Dagen etter kom han tilbake, og spente hesten for kjerra igjen, og da gikk alt problemfritt igjen. Han kjørte opp bakken, og videre til Moss, uten at det skjedde noe mer uforklarlig.

– Jeg hørte noen liknende historier da jeg var gutt, skyter Ernst inn. – Da ble det sagt at ingen hest ville gå forbi Retterbakken ved midnatt.

Panikk ved Molbekktjernet

Den andre historien til Edvin er knyttet til Molbekktjernet.

– Det skjedde en gang vi var der på vinteren. Da fikk vi plutselig øye på et slags blåskimrende lys på den andre siden av tjernet. Alle guttene så det, og vi syntes det var fryktelig rart og skummelt, så vi satte i å løpe hjemover, med skiene på beina, for det var fortsatt mye snø. Men mens vi løp, så røk den ene bindingen til en av guttene, og han ble jo hengende langt etter alle oss andre der inne i mørket, vet du. Edvin ler.

– Etterpå skjønte vi at lyset kom fra en slags sopp (muligens honningsopp, red.anm.) eller noe slikt, som vokste i de morkne trestammene som sto ved vannkanten, forklarer han.

De tre skibakkene på Røysåsen

Men også Ernst, Jarle og Ingvei har litt av hvert å fortelle om livet i og ved Mosseskogen.

– Senere hogde jo ungene her ned halve skauen for å lage skibakker, og siden jeg da var far til et par av dem, var jeg jo litt nervøs for hvordan det skulle gå, sier Edvin spøkefullt.

– Alle barna som bodde her var med på å lage skibakker, svarer Ernst kjapt. – Skogen på nordsiden av Røysåsen var hogd ned, og på toppen av åsen ble det laget et stillas, omtrent som det man har på toppen av en hoppbakke. Det ga god fart, og de vintrene det var mye snø, kunne man kjøre helt ned til sjøen, og bremse ute på isen på Molbekkhølen. Den gang kunne man nemlig kjøre ned under jernbanen, for under den var det en stor åpning som trolig stammet fra tiden da man fraktet is fra tjernet og ned til sundet.

– Egentlig var det tre skibakker på den åsen, da. De eldste barna brukte den på nordsiden, kalt ”Nordenden”, og så var det en bakke som vi kalte ”treningsbakken”, som gikk omtrent dit demningen til Molbekktjernet er nå. I tillegg var det en skibakke til småungene på sørenden av Røysåsen, forklarer Jarle.

I bakken på nordenden av Røysåsen kunne det gå ganske vilt for seg.

– Vi skulle sette rekorder, vet du – se hvem som kom fortest ned, og det gikk jo rett vest noen ganger, og så hendte at vi isla hele løypa ved å dusje den med vann som vi hentet fra bekken, slik at det var mer is enn snø der vi sto. Vi laget et hopp også, men hoppet passet ikke helt med retningen på unnarennet, så vi landet rett som det var på den lille sletta isteden, og det gikk ikke alltid så bra, smiler Jarle.

– Det var noen som slo seg voldsomt i den bakken, og skadet seg for resten av livet, slår Ernst fast.

I dag er det lenge siden noen brukte skibakkene på Røysåsen. Atkomsten til toppen av åsen ble kanskje litt for kronglete i lengden, og bakken på ”Nordenden” var litt for farlig i år med lite snø. I tillegg det etter hvert et skianlegg på Middagsåsen i Våler.

– Alle hadde hytter

Hyttebygging var en noe tryggere og mer rolig syssel, og var også noe så godt som alle ungene på Mosseskogen var involvert i.

– Alle hadde hytter, både vi og generasjonene før oss, erindrer Ernst. – I den store sprekken som går tvers over Røysåsen, for eksempel. Der

var det opptil et par meter ned, og opptil rundt én meter i bredden, så der trengte vi ikke å gjøre annet enn å legge granbar over sprekken, så hadde vi en hytte. Det var alltid en del unger som ”eide” hytter i den sprekken.

– Men vi hadde hytter på flere steder enn det. Den såkalte Fiskehytta nede ved sjøen, for eksempel, i et innhogg i berget der (restene av en gruve, red.anm.), og ved Grønnsteinsbruddet (der det i steinalderen ble tatt ut diabas, red.anm.) hadde vi en stor hytte oppe imellom trærne. Den var flere meter hver vei, bygd av trestokker, og lå rundt fem meter over bakken, og fra midten av gulvet gikk det et tau ned til bakken, slik at vi kunne klatre opp. Dessuten hadde vi en skråhytte mellom Molbekk og Gamleveien, og alle disse kunne vi overnatte i. Så jeg og kameratene mine lå i disse hyttene, og under åpen himmel, sommer som vinter, og vi syntes faktisk at det var spesielt gøy å ligge ute om vinteren, litt mer eksotisk, kan du si. Vi brant bål og koste oss, og frøs litt, og det holdt vi på med i årevis, helt til vi var nesten voksne, beretter Jarle.

Så rett inn i øynene på noe ukjent

Et og annet nervepirrende møte med dyrelivet i skogen har også satt sine spor i intervjuobjektenes hukommelse. Ingvei er den første til å fortelle om en slik opplevelse:

– Da jeg var liten, var jeg ofte med brødrene mine innover i skogen, og på en av de turene, da vi hadde dratt inn til Molbekk, og guttene hadde slått seg ned ved vannet, gikk jeg en tur inn i skogen alene. Guttene var mye eldre enn meg, så de drev på med sitt. Jeg satte meg ned, og idet jeg så opp, så jeg rett inn i øynene på noe jeg ikke skjønte hva var – og det hadde dusker på ørene. Jeg stirret på den i flere sekunder, og så løp jeg tilbake til brødrene mine. Senere ble jeg forklart at det måtte ha vært gaupe jeg hadde sett.

Ville ri på elgene, skremte dem inn i byen

– Nå kom jeg på en historie også, sier Ernst. – Jeg og en kamerat, Frode Bentzen, var på oppe på nordenden av Røysåsen, og rett øst for den er det et slags hakk i fjellsiden. Der kom to elger gående opp – mor og fjorårskalv, tror jeg det var, for jeg husker at ingen av dem hadde gevir, og at det var noe jeg var skuffet over. Vel, jeg litt virkelighetsfjern da jeg var yngre, så jeg fant på at jeg skulle luske meg bort til det hakket i fjellet, og hoppe ned på ryggen til en av disse elgene, og ri på den. Jeg fortalte Frode om planen min, og han frarådet det energisk, men jeg listet meg sørover i retning elgene, med Frode på slep.

– Jeg klarte selvfølgelig ikke å komme så veldig nær dem før de oppdaget meg og la på sprang sørover, over Røysåsen. Vi løp etter, så fort vi kunne, helt til vi mistet dem av syne, et sted på den søndre delen av åsen.

– Vi tenkte ikke noe mer over saken, vi, men dagen etter sto det i avisa at to elger hadde gått omkring nede i byen, og at den ene hadde stukket hodet inn gjennom vinduet på en drosje på øvre torg. Det hadde i det hele tatt vært en masse oppstyr i forbindelse med byturen til disse to elgene, og grunnen til at de hadde havnet nede i byen, var sikkert det at vi hadde løpt etter dem. Vi var vel en sju-åtte år da dette skjedde, tenker jeg.

Tiur ved Tiurveien

Jarle kan fortelle at han som gutt så røy med kyllinger rett i nærheten av der huset til foreldrene nå står, og at det i tidligere tider var en veldig god tiurplass der Tiur- og Jutulveien nå møtes. Ifølge endre jegere fantes det ikke noen bedre sted i mossedistriktet for tiurjakt enn området der dette veikrysset nå ligger.

Når det gjelder orrfugl, hevdet en nå avdød nabo av Ernst, Torger Kase, at han hadde skutt den siste orrhanen i Mosseskogen en gang på 1950-tallet.

Herrene som ville ha tjernet for seg selv

En annen viktig form for fritidssyssel og naturkontakt var fiske, og i Andersen-familien var Jarle den aller ivrigste fiskeren. Han begynner med en anekdote knyttet til Molbekktjernet.

– Jeg og de guttene jeg vokste opp sammen med, var flittige brukere av Molbekk-området helt fra starten av. Så, en gang på 70-tallet, fant plutselig jeger- og fiskerforeningen ut at de skulle rotenonbehandle hele tjernet, og sette ut ørret der. Det skjønte vi med en gang var dødfødt, for det er jo ikke mulig for ørreten å gyte der, det er bare mudderbunn. Men foreningen satte i gang likevel, og da ørreten var satt ut, kom det regler om at man måtte ha fiskekort for å fiske i Molbekktjernet. Men vi fortsatte å fiske der som om ingenting var hendt, vi, og kjøpte aldri noe kort – vi hadde alltid fisket der gratis, akkurat når det passet oss, så vi følte vel at vi hadde en viss rett til å fortsette som før. Så, en gang vi lå i telt på halvøya, slik vi ofte gjorde, dukket det plutselig opp et par fine herrer med sportsfiskeutstyr til atskillige tusen kroner, og stilte seg opp og skulle fiske, og snart kom de bort til oss og spurte om vi vennligst kunne forlate stedet, for de

hadde betalt penger for å stå å fiske der, fikk vi høre. Vel, det endte med at de fine herrene fikk seg et bad i tjernet, smiler Jarle.

Rikt fiske ved Fossen

Jarle og kameraene hans var også ofte nede ved Fossen for å fiske ål.

– Det var fantastisk mye ål i elveløpet den gang. Det var bare å løfte på steinene der, så sprellet det. Så vi satte åleruser, og fikk mye ål, og stor ål også. Noe av den solgte vi til Wilskow, og han trodde vel at han gjorde en god handel, men etter en stund fikk han klager på smaken, og etter det ville han ikke ha noe mer ål av oss.

– Jeg husker også at vi hogg hull i et gammelt trerør som hadde forsynt Mølla med vann, og da sprutet det ut vanvittig mye fisk, både ål og abbor, som tydeligvis hadde holdt til inne i det røret.

Uteligger-leiren ved Trolldalen

Noe annet som fanget oppmerksomheten til ungene på den tiden, var de mange uteliggerne som på sommeren hadde teltleir inne i skogen, ved den kommunale fyllinga i Trolldalen.

– Der bodde de med barn og det hele, erindrer Jarle. – Vi var ofte bortom og kikket på dem, for vi syntes jo de var noen raringer, og da løp de etter oss og jagde oss vekk hvis de fikk øye på oss. Mange av dem var alkoholikere som holdt til i byen på vinteren, og på fyllinga fant de tydeligvis ting de kunne selge. En som ble kalt legionæren var der mye for å plukke papp, husker jeg. Han bodde i en gammel, utrangert folkevogn, en kassevogn.

En skogens mann

Ingvei husker et mer positivt møte med en av områdets originaler da hun og moren var ute og gikk tur i skogen.

– Jeg hadde vel begynt på det første året av ungdomsskolen da. Mens vi var der inne, dukket det plutselig opp en eldre mann som satte seg ned og sang en hel del vers av en sang for oss. Det gjorde inntrykk på oss, husker jeg. Han fortalte at han var fra et hus nærmere Kambo – der hadde han bodd hele sitt liv, og vi skjønte at han var veldig knyttet til skogen. Han døde for ikke så lenge siden, tror jeg.

Ørret i bekken fra tjernet

Jarle husker at den samme mannen fortalte om sjøørret i bekken fra Molbekktjernet.

– Et par ganger i året dro han dit bekken fra nordenden av Molbekktjernet renner ut, og der fikk han seg en panne med ørret, husker jeg han sa. Det gikk an den gang – nå går bekkeutløpet gjennom et rør som hindrer ørreten i å gå opp i bekken, påpeker Jarle. Han mener gjennomgangen bør endres, slik at ørreten igjen får muligheten til å gyte i bekken.

Fortsatt et fantastisk område

En annen og større forandring er trafikken av turgåere i området. Før så man nesten aldri noe større antall folk der, med unntak av når det var is på sundet, eller når det var sesong for bading i Molbekktjernet. I dag er området flittig brukt året rundt.

Men selv om det er skjedd mange store og små endringer de siste tiårene, er både Ernst, Ingvei og Jarle enige om at Mosseskogen fortsatt er et fantastisk område.

– Tilgjengeligheten er et viktig moment. Det er kort vei dit, og området er fullt av lettgåtte turveier. Som friluftsområde for folk flest er det helt ypperlig. Men området er også variert. Du har flere forskjellige naturtyper, og stier som går fra barskog til løvskog, og fra løvskog ned til strendene ved Mossesundet. Hvis man vil lufte hunden, for eksempel, så er det jo bare et eldorado.

– Dessuten er det veldig fint å bade der, særlig etter at jernbanen ble lagt i tunnel, skyter Ingvei inn. – Men du kan også finne steder der du kan føle at du er langt inne i skogen, steder der du kan være alene med deg selv, hvis du trenger det.

– Vi har både saltvann og ferskvann, og bortgjemte dalsøkk og åser med utsikt. Så du har nesten alt i den skogen, legger Ernst til.

Besøkende langveisfra

De siste årene har også stadig flere mennesker fra andre steder enn de omkringliggende boligområdene begynt å besøke Mosseskogen. Det dreier seg om både folk fra andre deler av byen, og fra kommuner som Våler og Vestby.

– Noen kommer faktisk helt ifra Oslo for å fiske i sundet, og mange blir overrasket over hvor behagelig det er å gå der inne, i roen og

stillheten, og hvor idyllisk det er ved for eksempel Molbekktjernet, påpeker Jarle.

Kommer alltid til å kjenne lengselen

– I en periode fra begynnelsen på 1980-tallet bodde jeg på forskjellige andre steder, sier Ernst. – I Skiptvet, i Oslo, i Bærum, i Stavanger, og i utlandet. Men jeg har alltid kjent en lengsel etter å komme tilbake til Mosseskogen. Jeg synes – kanskje fordi jeg er født og oppvokst her – at skogen her er finere og mer variert enn den andre steder. Det er så mange små lommer i den, og så mye fin utsikt fra åsene ved sundet. Av den grunn foretrekker jeg faktisk å gå i Mosseskogen, selv om jeg går i naturen mange andre steder også. Jeg kommer nok alltid til å kjenne den lengselen etter å gå i Mosseskogen, uansett hvor jeg bor.

Fisket i Mossesundet

I siste øyeblikk – en fiskehistorie

Mossesundet, og steder som Lindebaugen i Mosseskogen og Kjellandsviktangen på Jeløy, har lenge vært kjent for sitt gode sjøørretfiske, og nå som utslippene til sundet er mindre enn på mange tiår, har dette fisket potensial til å bli enda bedre i framtiden. Forutsetningen for at så skal kunne skje er imidlertid at de eksisterende gytebekkene i regionen bevares, og at man gjenskaper gytemulighetene i bekker som i dag er gjort utilgjengelige for ørreten – som bekken fra Molbekktjernet.

En ettermiddag i begynnelsen av oktober har jeg og Kjetil, en av mine fiskekamerater, bestemt oss for å prøve oss på sjøørreten i sundet igjen. Det er høst, og tiden er dermed inne for et nytt forsøk. Vi setter bilen ved den gamle eika i Kilsbakken, og begynner å gå. Himmelen er blå og sola stråler, men det har regnet kraftig for bare noen timer siden, og nå damper skogen av væte. Luktene er sterkere, fargene klarere, lyset sløret av dis. Vidunderlig. Jeg kan ikke tenke meg noe mer fortryllende enn det å tre inn i en gammel skog idet været skifter fra øsregn til sol.

Stien fra Kilsbakken og vestover er usedvanlig myk nå, dekket som den er av et tjukt lag av høstløv – falne ospeblader i sitrongult, rødt og svart.

Inne i granskogen er de gamle grøftene og søkkene fylt til randen av beksvart og glinsende vann. På overflatens speilbilder ligger bleknede bjørkeblader i perfekt ro, og omkring står mosen, vasstrukken og

svulmende, og så grønn som den bare kan være når den nettopp er blitt skjenket drikke fra oven.

Der stien begynner å gå nedover mot Lindebaugen, akkompagneres skogens høsttunge stillhet av den skjøre sangen til en bekk som er gjenfødt av regnet. Om noen dager vil den være borte igjen, men for en stakket stund skaper den en hel liten verden for seg der den skummende skynder seg mot sjøen mellom de svarte søylene til regnvåte granlegger.

Snart skimter vi det funklende blå vannet i glipene mellom trærne. Det er ikke langt fra Kilsbakken til sundet.

Det går kraftig nedoverbakke nå. Her blomstrer blåveisen om våren, og her er barskogen blandet med varmekjær løvskog. Helt ned hit ville de ta bebyggelsen, tenker jeg – helt ned hit var skogen markert som framtidig utbyggingsområde.

Jo da, de vestvendte liene ville nok ha blitt utmerkede boligtomter, med vakker sjøutsikt og sol til langt på kveld. Men Mosseskogen ville ha blitt ødelagt, for alltid punktert av en kile med tettbebyggelse midt i et av dens aller mest verdifulle områder.

Den grønne helheten i Mossesundet ville også ha blitt brutt. Fra Kjellandsviktangen og Kjørrbukta på Jeløy ville man ha sett rett over på et digert boligfelt. Det er slik vi mister mest natur – via en langsom, men kontinuerlig fragmentering.

Hypnotiserende utsikt

Nede ved den gamle jernbanelinjen vokser ungskogen tett og frodig. Det er nesten vanskelig å forestille seg at det ikke er mer enn noen få år siden skinnene under grusen fortsatt var i bruk.

Vi tar stien som går gjennom undergangen, og kommer ut på en liten tange med gressflater og rosebusker. Den ender i små strender og svaberg – en nærmest perfekt fiskeplass. På gresset er det plass til opptil flere telt, og en sotet steinring vitner om flittig bålfyring.

Fra tuppen av den vesle tangen har vi en utsikt på mer enn 180 grader utover omgivelsene – fra Moss by i sør til øyene ved Son i nord. Vannet ser klart og rent ut, og livet blomstrer i overgangen mellom land og vann – reduksjonene i utslippene har resultert i dramatiske miljøforbedringer de siste tiårene.

Ute i sundet hvisker bølgene i sønnavinden, og kiler øregangene med vellyd. Jaget av brisen haster de uavlatelig forbi, over de vidstrakte, vanndekte grunnene der snegler kryper som i sakte film over skjellsanden, der ålegressets irrgrønne medusahår svaier i strømningene, og klynger av muslinger ånder sjøvann i mystisk stillhet.

Man kan bli som hypnotisert av mindre – hvis man er villig til å hengi seg til det.

En horisont av jomfruelig natur

På den andre siden av sundet, som på det meste kanskje er seks hundre meter bredt, og på det minste bare tre hundre, ligger Jeløy. Som ryggen på en gigantisk sjøorm snor den seg langs nesten hele horisonten, *er* horisonten – fra Verven i det fjerne, disige sør, til Kippenes fyr i nord.

Mellom disse to punktene er det nesten ingenting annet enn skog – frodig, eventyrlig skog.

En fluefisker har vadet ut i det skimrende vannet utenfor tuppen av den lett gjenkjennelige Kjellandsviktangen. Jeg ser kun en ørliten prikk, men jeg vet at det ikke er noen stein der, ergo må det være et menneske.

Mye skal stemme

Vi setter oss ved et piknikbord som noen har plassert inne på gressflaten. Det er merket av utallige friluftsfanters bruk og misbruk, men henger fortsatt sammen – så vidt.

Så begynner vi å klargjøre fiskeutstyret. To lange og smekre slukstenger for middels tunge vekter, to velbrukte, men fortsatt skinnende Ambassadører, to sildesluker i sølv og blått, to doble slukknuter, to runder med brynet for å skjerpe krokene.

Vi er klare til dyst. De tørre snørene skal igjen få smake det salte vannet. De kalde spolene i multiplikatorsnellene skal igjen få spinne med flere tusen omdreininger i sekundet. Grafittfibrene i stengene skal igjen få bøye seg som barlinden i en langbue. Utstyret skal atter en gang få hyle av villskap, av lidenskap, av glede og energi.

Vi konsentrerer all vår erfaring, all vår koordinasjonsevne og all vår styrke i ett enkelt øyeblikk, én enkel bevegelse – og så lar vi slukene med de nykvessende krokene skyte utover sundet.

De farer som piler gjennom vinden, mens de i rasende fart trekker stadig nye runder med nylon av spolene. Det nyoljede maskineriet i snellene skriker av belastning idet hastigheten når sitt klimaks, men holder.

Så lander pilene langt der ute et sted – omtrent der en kraftig nordgående strøm holder bølgene nede og gjør vannet glatt og blankt, slik at det ser ut som et bredt, silkeaktig bånd slynger seg nordover mot Kippenes og Son.

To dumpe dunk signaliserer at slukene har truffet vannet og begynt å synke.

Det hele er over på rundt fem sekunder, men på det konsentrerte sinn virker hvert kasteøyeblikk som et minutt. Et langt minutt.

Følsomhet og oppmerksomhet

Med kastene vel overstått, begynner vi å sveive inn slukene – vel og merke mens vi tar i bruk alle de innsveivingsknepene vi kan komme på, og all den følsomhet i hender og oppmerksomhet i hug som vi er i stand til å mobilisere. Korte sveivestopp, endring av innsveivingsvinkel, nøkking i snøret med stangtuppen. Stål i bein og armer. Vett i pannen.

Målet er å få slukens gange i vannet til å likne svømmingen til en skremt eller skadet fisk, samtidig som man er i stand til å legge merke til selv forsiktige napp fra ørreten.

Idet sluken nærmer seg land, sveiver vi enda litt raskere, slik at sluken nesten pløyer gjennom overflaten. På den måten unngår vi at den setter seg fast i ålegress eller steiner. I områdene nær land er det mange steder mindre enn en halv meter ned til bunnen.

Nå er spolene og snørene våte, og idet vi igjen spenner stengene og kaster, fylles lufta omkring oss av tusenvis av svevende dråper. I noen øyeblikk henger de i sola som en lysende tåke, så føres de vekk av vinden.

En helhetsopplevelse

Minuttene går uten at vi ser eller merker noe til ørreten. Men – vi er tilfreds med å stå og nyte situasjonen. Den varmende høstsola som snart vil bli kaldere, den milde vinden som snart vil bli bitrere, opplevelsen av utstyr som fungerer, opplevelsen av å mestre det til

fulle. Fargene og lysspillet i skogene på den andre siden, strømmene av tanker som driver forbi oppmerksomheten slik slørene på himmelen driver forbi åsene.

Det eggende vaket

Plutselig skjer det noe. Jeg hører en lyd av noe kjent, men nesten glemt, og snur hodet mot nordvest. Der, bare femten–tjue meter fra der vi står, vaker det så kraftig at vannspruten står. Det kan bare bety fisk.

Torsk? Neppe. Torsken er ikke så energisk. Sei? Lite sannsynlig. Seien opptrer gjerne i stim, og jeg ser bare det ene vaket. Det må være ørret. Det må være sjøørret – den gjeveste av alle fjordens fisker, den sprekeste, og kanskje også den vakreste.

Jeg har nylig kastet ut, og har sluken et godt stykke fra stedet der det vaket, men Kjetil har nettopp sveivet inn, og er dermed i posisjon til å la sluken falle akkurat der vaket skjedde. Han treffer ganske nær, og begynner straks å sveive.

Jeg følger med, avventende. Det å plassere sluken nær et vak gir ingen garanti for napp, det har vi erfart mange ganger før.

Kjetil sveiver og sveiver, og sekund etter sekund går. Ingenting skjer. For alt vi vet kan fisken som vaket nå være halvveis til Son.

Men akkurat idet jeg skal til å snu meg bort, hører jeg lyden av en stang som lynraskt heves til mothogg – det harde, brummende sveipet gjennom vinden. Kjetil har fisk, ørreten som vaket har latt seg lokke til hogg likevel.

Snart plasker det igjen, men dette plasket er annerledes. Det er hardere, det er villere, det er et element av fortvilelse i det. Det er plasket til en ørret som prøver å slå seg løs.

Men Kjetils faste hender, og de spenstige fibrene i stanga, presser ubønnhørlig fisken nærmere og nærmere land. Sett fra vårt ståsted ser situasjonen lovende ut.

Den krokede fisken vaker igjen, nå i vill desperasjon. Nå kan den nok se oss, og kanskje aner den hva synet av mennesker betyr.

I siste øyeblikk

Men selv en så erfaren fisker som Kjetil kan bli for ivrig. For tidlig prøver han å presse fisken opp på svaberget. Han kunne ha latt den slite seg mer ut, og så kunne han forsiktig ha kanet den opp på den vesle stranden vi har bak oss. Isteden prøver han å dra fisken på land før den er utslitt, på et sted der tyngekraften gir fisken en siste, men for fiskeren potensielt skjebnesvanger mulighet.

Idet fisken sanser luft og tørt land, går den fullstendig berserk. Kanskje aner den at det er nå eller aldri – friheten eller stekepanna. Med en voldsom kraftutfoldelse kaster den seg rundt, river sluken ut av munnen og vrikker seg tilbake i vannet.

Det hele går så fort at vi knapt rekker å registrere synet av den før den er borte – på under et sekund skyter den ut i vannet og er vekk.

Et øyeblikk står vi bare der og stirrer. Så slipper Kjetil et par saftige gloser som ikke egner seg på trykk. Ikke så rart, det var en pen fisk. Den må ha vært på minst en halv kilo, og kanskje var den på nærmere én kilo.

Skal ikke være ufeilbarlig

Men, men, tenker jeg – slik er sportsfisket, slik skal det være, slik ble det formulert av engelskmannen Izaak Walton (1593–1683), forfatteren av den legendariske boken ”The Complete Angler”, som hadde den talende tilleggstittelen ” The Comtemplative Man’s Recreation”.

Fiskeutstyret skal ikke være ufeilbarlig. I duellen mellom fisk og fisker skal fisken ha en reell sjanse til å gjenvinne friheten. Den ideen utgjør en av de store forskjellene på sportsfiske og fiske med for eksempel garn eller ruser.

En sportsfisker er ikke en ”fisherman”. Han eller hun – men det er som oftest en han – er en ”angler”.

Sportsfiske er, i hvert fall i sin mest rendyrkede form, et barn av den gamle engelske høykulturen, av et miljø der konsepter som gentlemannen, og ideer som ridderlighet og rettferdig kamp, sto høyt i kurs.

Det var engelske turister som introduserte ideen om sportsfiske til Norge, slik de også introduserte ideen om fotturer og fjellklatring for sportens skyld – det kan vi lese ut av gamle bøker og reiseskildringer. Folk har selvfølgelig til alle tider moret seg når de var ute og fisket, men med det engelske sportsfisket kom et helt nytt sett av klart

artikulerte tanker om hvordan man burde fiske – et sett av nye dyder, så å si.

Sportsfiske var aldri ment å være matauk, i hvert fall ikke primært. Det var ment å være et edelt tidsfordriv, basert på spillet mellom mennesket og naturen, mellom intellektet og instinktene.

Motstanderen, altså fisken, skulle behandles med respekt. Man skulle ikke benytte skitne triks til å fange den – man skulle presentere et agn for fisken, og fisken skulle ha friheten til å velge mellom å avvise agnet eller å bite på det, og vant man duellen etter et eventuelt hogg, skulle fisken behandles med aktelse og omtanke – dens liv skulle tas på en rask og skånsom måte, og dens legeme skulle fortæres med takknemlighet og respekt.

Slike tanker farer gjennom hodet mitt der vi rusler tilbake til bordet for å ta en kopp kaffe og bearbeide den dramatiske begivenheten. Det var på en måte riktig at fisken glapp denne gangen. Lett å tenke for meg, selvfølgelig, som ikke er den som har mistet en fin fangst, men – det er lenge siden sist vi har opplevd at en fisk har kommet seg fri. Jeg hadde unnet Kjetil den ørreten, og selv skulle jeg gjerne hatt en ørret å avfotografere, men både Kjetil og jeg tar hendelsen med fatning. Fisken kommer neppe til å bite på nytt mens vi er på denne turen, men neste gang vi utfordrer den, blir det kanskje en av oss som vinner striden.

Kontakten med det ukjente

Litt senere står jeg og ser utover vannet igjen. Et eller annet sted der ute, der nede, i det mørknende vannet der snegler kryper som i sakte film over sanden, der ålegressets irrgrønne hår duver i strømmen, og muslingene ånder sjøvann i mystisk stillhet, der svømmer den fisken vi søker.

Den tanken fascinerer meg like sterkt som da jeg for snart tjue år siden begynte på min sportsfiskerkarriere, og hvordan skulle den ikke kunne fascinere enhver som har et forhold til naturen, og har sin ungdommelige nysgjerrighet i behold? Vi mennesker trekkes mot det ukjente slik møll trekkes mot et lys i natten – slik er vi innrettet.

En film spiller for mitt indre øye – jeg ser den glinsende, skimrende ørreten der den flyr som en rovfugl over de frodige flatene på sjøbunnen, nesten helt forlatt av sola nå, og det er ikke bare en dagdrøm, det er også virkelighet, for et eller annet sted der ute skjer akkurat det jeg ser for meg, i nettopp dette øyeblikk. Det indre livet er også det ytre.

Jeg vet – det er lett å tenke at vi bare snakker om en fisk i et stykke sjø – tilsynelatende noe så hverdagslig at det knapt er verdt oppmerksomhet i det hele tatt. Det er en tanke vi må kjempe imot – for den er feil, og kimen til en fienden av alt som konstruktivt og godt.

Det er fort gjort å ta virkeligheten for gitt – de fleste av oss gjør det i større eller mindre grad hver dag – og vanskelig å øve opp det klarsynet som gjør at man ser hvor fantastisk – hvor usannsynlig og utrolig – den egentlig er.

Føler fisken der ute at natten er på vei? Føler den mystikken? Føler den frykt eller spenning? Jeg velger å tro at selv en fisk er mer enn kun en maskin for sine gener og instinkter, og faktum er at ingen, ikke engang kan vite med hundre prosent sikkerhet akkurat hva som rører seg i fiskens hode.

En stund ved soleglad

Så glir sola ned bak de majestetiske trekronene i det fjerne – svarte silhuetter sett mot vår stjernes blendende lys. Temperaturen begynner å synke – snart vil duggfallet komme og drapere alt omkring oss i et kaldt og glinsende slør.

De flammende trærne har sloknet nå. Disen kommer krypende, som om den hørte mørket til. Men lenge lyser det over åskammen der sola gikk ned – en glorie av hvitglødende gull tegner en mektig halvsirkel over det fjerne høydedraget.

Høyt, høyt over den tegnes plutselig en lysende hvit stripe på det blå. Det er røyken fra et jagerfly. Et øyeblikk glimter det i cockpiten – flyet svinger i det sterke sollyset der oppe, mer enn en kilometer over den begynnende natten her nede. Så forsvinner både flyet og alle spor av det, som om det oppslukes av himmelen selv. For en merkelig verden. For en merkelig verden.

Vi lar utstyret gli tilbake i bagene, pakker sekkene og forsvinner i den dunkle skogen. Turen er over for denne gang, og ingen tur er helt lik den forrige, men vi lever for håpet om det vil bli flere turer, både hit og til andre steder – flere opplevelser av spenningen og forventningen, av kameratskapet, av duellen med fisken, av det fantastiske teateret av lys og lyd og lukter som alltid venter på oss ved fjorden.

Vinternatt på Røysåsen – de gale har det godt

Det er en sen kveld i midten av februar. En sen kveld. Jeg står ute på terrassen hjemme og stirrer opp på himmelen. Lurer på om dette vil bli kvelden da en av mine ideer vil kunne realiseres. Det kan se slik ut.

En lang ventetid

Den begynte å spire for et par år siden. Ideen om å fotografere den bejaende utsikten fra et av de mest markante åsdragene i Mosseskogen på natten. Men ikke på en hvilken som helst natt. En natt med fullmåne skulle det være. En natt med fullmåne, og med glitrende rim eller nysnø på landskap og trær. Da ville stedet komme til sin rett, tenkte jeg. Da ville stedet få anledning til vise seg fra sin vakreste og mest mystiske side.

Men – det var et stort men. Den nødvendige kombinasjonen av klart og stille vær, fullmåne og nysnø kan være vanskelig nok å fange oppe i fjellheimen. Selv der er den en sjeldenhet. Å fange den med kameraet i det milde og ustabile kystklimaet ved Oslofjorden syntes nesten umulig.

Likevel satte ideen seg fast i bevisstheten, og på veggen over en av utstyrshyllene satte jeg opp en huskelapp: ”Røysåsen – vinter – fullmåne!”

Siden den gang har jeg gått og ventet på de rette forholdene. Ventet, og ventet. En hel vinter kom og gikk, uten at den magiske kombinasjonen av faktorer ble virkelighet, og nå – nå har snart enda en vinter passert.

Forholdene stemmer

Men denne kvelden er det ingen skyer som skygger for Orion. Ingen tåke av frostrøyk har begynt å stige oppover i lufta fra sjøen. Den én dag gamle fullmånen kan for første gang skinne ned på Moss fra en krystallklar nattehimmel, og den skinner på et tykt dekke av finkornet snø, det dekket av snø som nylig ble bygd opp av to døgn med hvite filler i fall fra himmelen.

Nå er det noen timer siden de siste snøflakene landet. Hadde temperatursvingningene fulgt normen, ville snøen allerede ha vært på vei til å smelte. Vel, nesten i alle fall.

Men den er ikke på vei til å smelte. Det er iskaldt og stille. Minus femten, kanskje. De fleste har for lengst trukket seg tilbake til sine lune dyner. Ikke så rart. Klokka nærmer seg midnatt, og minusgradene kryper igjennom islenderen på sekunder. Et øyeblikk blir jeg stående og nøle, mens jeg skjelver av kulde under de pulserende stjernene. Så er beslutningen tatt. Jeg drar.

Eventyrlysten – sterkere enn angsten

En halvtime senere kjører jeg oppover Tiurveien. De sovende husene står tunge av snø mellom de skogkledde knausene. Atmosfæren er så fredfull at jeg lurer på om folk vil bli vekket av den knakende lyden av pudder som trykkes sammen under bilhjulene. Men ingen vinduer lyser opp. Ingen bikkjer begynner å bjeffe. Alle fornuftige skapninger befinner seg langt inne i drømmeland. Jeg, derimot, er lys våken, og skal snart ut i skogen. Uten helt å vite hva jeg kommer til å finne. Jeg drives av et håp som kanskje ikke vil gå i oppfyllelse. Kanskje har jeg ofret nattesøvnen for ingenting. Men visse sjanser i livet sover man bare ikke bort. Hvile kan man gjøre senere.

Veien flater ut og stopper der bebyggelsen tar slutt og skogen begynner. Jeg befinner meg ved Retterstedet, og klarer som vanlig ikke helt å unngå å tenke på det som en gang skjedde her. Henrettelsen av Brede Nord henger fortsatt som en usynlig skygge over denne skogens søndre bryn.

Jeg går ut av bilen. Bare noen meter fra der jeg står ble postrøveren halshugget, og kroppen lagt på steile og hjul. I dagslys virker historien betryggende fjern, men nå er det midnatt, og bortenfor rekkevidden til de siste gatelysene er det bare halvlyset fra månen som skiller landskapet fra mørket. Et øyeblikk streifes jeg av tanken på hodeløse gjenferd og det som verre er, og lurer på hva jeg egentlig driver med. Men eventyrlysten er sterkere enn angsten. Jeg vender blikket vestover og kan så vidt se den lange åsryggen som er Røysåsen. Der oppe venter kanskje forholdene jeg har håpet på. Det får bære eller briste. Jeg tar utstyret på ryggen og legger i vei.

Et glimt av noe annet

Ikke lenge etter at jeg har forlatt parkeringen, går jeg og vasser i den jomfruelige snøen. Den rekker meg helt opp til knærne – en dyp, men løs snø som minner mer om talkum enn om frossent vann. For hvert skritt jeg tar, kastes tusener av ørsmå krystaller opp i lufta, glitrer, faller og legger seg til ro igjen. Svisj, svisj, svisj – den eneste lyden jeg hører er nysnøens hvisken.

Jeg er på vei ned i det vesle dalsøkket som skiller åsdraget fra Retterstedet. Det samme dalsøkket som for en tid siden ble utsatt for en nådeløs flatehogst. Knapt et eneste tre ble spart. På bare noen timer ble mystikken mellom de store granene byttet ut med den nakne uhyggen til en slagmark, der de gamle årringene sto blødende igjen mellom avkuttede grener. Det var en scene som forferdet. Men også en scene som ansporet til handling.

Nå har snøen for en stakket stund skjult sporene av menneskets respektløshet. For en stakket stund er min jordiske verden slik den aldri kommer til å bli – lytefri, perfekt, fullkommen – et speilbilde, kanskje, av noe som er skjønnere enn speilbilder noensinne kommer til å bli. For en speiling er alltid mørkere enn det den speiler, og selv når vannet ligger stille, er vinden i anmarsj.

Innunder åsen krysser jeg et bekkedrag – der skyter unge løvtrær mot himmelen, selv om de for øyeblikket er i stillstand, og jeg tenker på hvilken oase dette kan bli for livets mangfold – om den får vokse og leges i fred.

I månelysets kalde skjønnhet

Så går det oppover. Det er umulig å se hvor stien befinner seg, ingen har gått her siden snøen falt, men jeg halvt skritter, halvt svømmer opp en kløft i åssiden som synes å kunne føre meg i riktig retning, og plutselig får jeg selskap av sporene etter et rådyr. Det må ha slitt enda mer enn meg her i det halvmeterdype pudderet, og der det har gått, skulle også jeg kunne komme meg fram, tenker jeg håpefullt.

Med sporene som ledsager fortsetter jeg oppover. Rundt meg står spredte furuer som forunderlige, marmorhvite skulpturer mot den mørke himmelen. Kommer jeg borti dem, faller det lange slør av glitter fra dem. Det er dunkelt, men samtidig lyst. Øynene mine har begynt å venne seg til natten, og jeg er nesten lamslått av hvor sterkt månen skinner. Tydelige skygger krysser de hvite flatene omkring meg. Etter flere måneder med kvelder og netter opplyst av pærene vi nå tar for gitt, hadde jeg nesten glemt hvor sterkt det subtile måneskinnet kan være. Forsiktig, og likevel sterkt og vakkert. Det trenger seg ikke på. Er du inne i en vanlig stue, kan du knapt se det i det hele tatt. Men når du først kommer ut i det og er alene med det – da tar det nesten pusten fra deg med sin kalde, elegante skjønnhet.

Snart får jeg det første glimtet av utsikten. Med bankende hjerte stamper jeg opp på toppen av ryggen. Normalt ville det ha vært lite eller ingen snø oppe på det glatte svaene mellom Røysåsens krokete furuer. Men nå rekker den meg til knærne også her, og foran meg

ligger store, ubesudlede flater der verken dyr eller mennesker har tråkket. Jeg kvier meg for å fortsette framover, så hellig vakkert er det månelyse hvite der det ligger glitrende og uberørt mellom de snøtunge, urørlige trærne og deres sakteflytende skygger.

Ved Moss' egen fjord

Jeg tar noen steg framover likevel. Men ikke flere enn jeg må for å komme til det første utkikkspunktet. Jeg ber i taushet om tilgivelse for at jeg river opp den jevne, rene flaten, og skritter framover til vannet sør i Mossesundet kommer til syne mellom trærne. Der nede, der borte, ligger Moss' egen fjord. Dels grå av is, dels mørk av kruset vann, men i det mørke skinner det, for på den andre siden av sundet ligger Roklubben, bebyggelsens nordlige utpost på østsiden av Jeløy, og sør for den ligger husene på Rosnes og i Krossern. Der er de kunstige, rødoransje lysene mange, ja, hundrevis, og lysene spiller over i sundet og tegner skimrende gater i de blåsvarte krusningene. Det er byen, det er forstedene, en annen verden enn den jeg er havnet i, en verden der det subtile og forsiktige overdøves og tilintetgjøres uten at en sjel tenker over at det skjer.

Men – byen på Jeløy slutter ved Rosnes. Videre nordover hersker en visuell ro som ingen by kunne ha gitt. Der er det ingenting og likevel alt – ingen store inngrep, ingen hytter eller gatelys, bare skogens uendelige mangfold. Der trer den store, dunkle ryggen til Rambergåsen så vidt ut av mørket. Uten den og dens skogkledde kappe ville opplevelsen av Røysåsen aldri ha vært den samme. Hadde Rambergåsen vært asfaltert og flombelyst, ville ikke Røysåsen ha vært annet enn en øy i byen. De to sidene av sundet henger sammen. For øyeblikket danner de ennå en helhet som ikke har sin like noe annet sted i fylket.

Men hva er skog? ”Kratt,” sier noen. ”Bygg det ut.” ”Liv,” sier andre. ”Som må vernes om.” Der står striden. Den samme striden som her i Mosseskogen, den samme striden som overalt der menneskene øker i antall og flertallet mener de har rett til å gjøre som de lyster med jorden som fødte dem.

I ren eufori

Som en gutt som knapt har sett snø før, vasser jeg nordover over åsryggen. Vasser, hopper, stuper, ligger ned og lager engler. Skritter langsomt, skritter fort, løper, stanser, løper en gang til. Min tidligere forsiktighet er suspendert. Det er ren eufori som driver meg nå. Bare røyken fra min egen munn minner meg om at det er minus femten

kuldegrader. Eller kanskje tjue. Det spiller ingen rolle. Hver eneste finger er glovarm av glede over hva jeg er i ferd med å få oppleve.

Min dårlige unnskyldning for min skjødesløse opptreden er at jeg tar bilder av det jeg ødelegger. Min noe bedre unnskyldning er at alt jeg ser er flyktig. Ytterst flyktig. Kanskje blir jeg den eneste til å se dette åsdraget før både snøen og fullmånen er borte – og hvilken verdi har dette underverket hvis ingen høyere bevissthet får se det og glede seg over det? Hvilken verdi har et kunstverk hvis det ikke har betraktere?

De gamle røysene

De gamle gravene på åsen er også dekket av snø nå. De har et storslagent hvilested, de to autoritetspersonene som fikk hvert sitt gravsted og sitt monument her oppe på høydedraget ved Mossesundet en gang for lenge, lenge siden. Tre eller fire tusen år senere er røysene som skulle ære deres minne fortsatt synlige.

I et slikt perspektiv er jeg bare en skygge. I et slikt perspektiv er jeg nesten like flyktig som den snøen jeg har rundt meg. Eller som røsslyngen som blomstrer her på sommeren. I dag går jeg her og ser. I morgen vil jeg ha rent ut i sjøen. I morgen vil disse øynene ha visnet og forsvunnet. Det er ingenting jeg kan gjøre for å stanse det.

Den nordligste av de to gravene blir mitt stoppested. Det er røysen som ble varde, og som derfor er konkav i formen. Fra den har jeg en enestående utsikt både vestover og nordover. Jeg ser den digre, mørke Rambergåsen, og nord for den, åser og skog, åser og skog så langt milelange Jeløy rekker. Jeg ser det lange fjordlandskapet som er Mossesundet, et puslespill av is og åpent vann, og jeg ser Mosseskogen, det store stykket av skog øst for sundet, skogen der det hemmelighetsfulle Molbekktjernet gjemmer seg mellom trærne, og gammelskogen på Mølleåsen gir ly til livsformer som ingen hadde trodd eksisterte så nær det urbaniserte Østfold.

Nord for skogen lyser det fra Kambo Mølle, og i nordøst ser jeg lysene fra bebyggelsen på Kambo og på Åvangen skyte opp i himmelen, men i det som er igjen av Mosseskogen er det mørkt og dunkelt – der er det ennå mulig å legge merke til naturens skiftninger, ennå mulig å se stjernene i kosmos og månens glans på skogbunnen. Det er et lite eventyr som lever der nede mellom de snøtunge trekronene, et eventyr som lett kan bli revet i filler av de kreftene som vil ha vekst for enhver pris. Men enn så lenge ligger eventyret for mine føtter.

En lengselsfull, melodisk skriking

Jeg vender meg vestover igjen. Blir stående og lytte til den svake, knirkende lyden av isen og vannet nede i sundet. Så hører jeg plutselig en lyd som jeg kjenner, men som klinger på en ny, mer mystisk måte i denne dunkle vinternatten. Jeg hører tunge vingeslag, og svømmeføtter som løper på vannet – og en lengselsfull, melodisk skriking som gjentas og gjentas. Av to, litt ulike stemmer. Så forsvinner flapringen, og bare skrikene består. Svanene har lettet. Men jeg kan ikke se dem. Jeg hører bare hvordan den vemodige lyden langsomt kommer nærmere. Så blir den svakere. De er på vei mot nord. To svaner som skal holde sammen hele livet. Jeg lar den underlige sangen få virke på meg. I noen lange sekunder finnes ingenting annet i min våkne bevissthet enn den. Så er den borte. Jeg hører den fortsatt, men ørene kan ikke lenger fange den opp. Det er sangen til et dyr som så ofte tas for gitt. Men som like fullt er noe ekstraordinært.

Jeg tenker at det å se verden omkring seg som ordinær og kjedelig, er en form for sykdom. En mental blindhet. For den som vil se, finnes det mirakler overalt. Men i visse øyeblikk er de flere og mer åpenbare enn ellers. Som i denne vinternatten ved Mossesundet.

Så blinde og blaserte kan våre sinn bli, at vi fullstendig glemmer at selv den bevisstheten vi lever vårt liv i er et mysterium av kosmiske proporsjoner. I naturen kan vi finne hjelp til å frigjøre oss, og til å ane hva verden virkelig er. Uten naturen eksisterer det en fare for at mennesket i stadig større grad vil stenge seg selv ute fra det ekstraordinære. Det vil – paradoksalt nok – redusere seg selv til et dyr – til en skapning som kun er omgitt av sin egen perverterte natur.

Tilbake til skapet?

Jeg merker at det begynner å bli kaldt. Ikke så rart. Jeg står til knes i snø, i det som må være den kaldeste natten siden vinteren begynte. Men jeg holder ut litt til. Jeg kan ikke rive meg løs riktig ennå. En scene fra en film jeg så i jula kommer til meg. En liten jente som gjemmer seg i et garderobeskap. Men det er ikke et vanlig skap. Det er en inngang til en annen verden. Hun går baklengs gjennom skapet, og faller ut i snøen i et vinterlandskap. Hun oppdager Narnia. Jeg har også oppdaget Narnia. Det er et Narnia i alle de små øyeblikkene som går så mange hus fordi de er blitt for voksne, for lukkede.

Jeg ser på landskapet omkring meg. Jo – jeg er virkelig, for en stakket stund, i Narnia – og jeg vil ikke tilbake til skapet.

Kilder

Sturlason, Snorre
Ynglinga-soga, Heimskringla
http://www.heimskringla.no/wiki/Ynglinga-soga

”15. Domalde tok arv etter Visbur, far sin, og raadde for landi. I hans dagar vart det fæl svult og naud i Svitjod. Daa heldt sviane store blot i Uppsalir; fyrste hausten blota dei naut, men de besna ikkje med aaringen for de. Hausten etter tok dei til aa blota menn, men aaringen vart ved same lage eller verre. Men den tridje hausten kom sviane mangmente til Uppsalir, daa de skulde vera blot. Daa samraadde hovdingane seg med kvarandre, og dei vart samtykte um de, at uaare kom fraa Domalde, kongen deira, og likeins at dei skulde blota han for gode aaringar og taka paa han og drepa han og farga stallane raude med blode hans. Og det gjorde dei og.”

Hågvar, Sigmund og Hans A. Støen 1996: *Grønn velferd. Vårt behov for naturkontakt. Fra bypark til villmarksopplevelse*, Kommuneforlaget AS, Oslo.

European Commission 2005, *Special Eurobarometer. Social values, Science & Technology*
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

”Bærums grøntområder og forutsigbarheten”, *Nøttekråka. Medlemsblad for Naturvernforbundet i Bærum*, 1/2010
http://naturvern.imaker.no/data/f/1/34/19/2_2401_0/Nottekraaka1_2010.pdf

Thorén, Kine Halvorsen 2010, *Fortetting og grøntstruktur – hvordan?*
http://fagus.no/publikasjoner/2010/fortetting-og-grontstruktur-hvordan